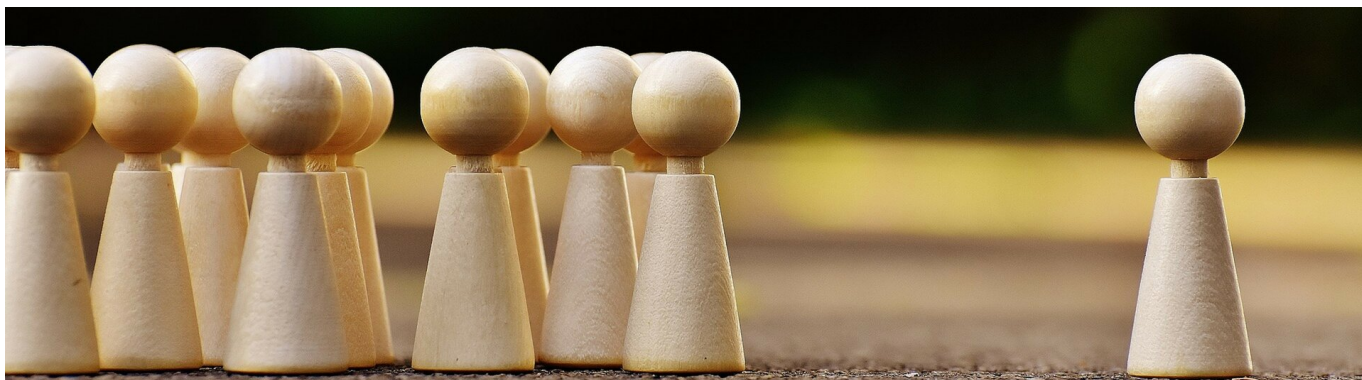

Idealizm niemiecki: część 9. Dyskusja wokół myśli Hegla

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Audiobook](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Karl Popper, *Spółeczeństwo otwarte i jego wrogowie*, t. 2, oprac. Chmielewski A., tłum. Kraherska H..
- Katarzyna Guczalska, *Ukąszenie Mitosza. Hegel jako figura retoryczna*.

Idealizm niemiecki: część 9. Dyskusja wokół myśli Hegla

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Co jest największym wkładem Hegla w rozwój myśli filozoficznej? Dialektyka? Koncepcja ducha dziejów? Całościowy obraz rzeczywistości? Idea końca historii? Fascynował mesjanistów i romantyków i stworzył punkt wyjścia dla twórców nowoczesnej myśli społecznej, jak Marks i Engels. Inspirował filozofów religii i nowych filozofów dziejów, zwanych historycystami. Myśl Hegla rozwijana była przez dwie szkoły: prawicę (doceniającą związek z tradycją chrześcijańską) i lewicę heglowską (zorientowaną ateistycznie i materialistycznie). System Hegla oddziałuje twórczo na myśl filozoficzną także dzisiaj.

Twoje cele

- Poznasz recepcję filozofii Hegla i argumenty jego największych krytyków.
- Zastanowisz się, dlaczego system Hegla zepchnął na margines jednostkę.
- Spróbujesz odpowiedzieć na pytanie, jakie elementy filozofii Hegla miały wpływ na poglądy innych myślicieli społecznych.

Przeczytaj

Dla zainteresowanych

Aby dowiedzieć się więcej na temat **Georga Wilhelma Friedricha Hegela**, zapoznaj się z poniższymi materiałami:

- [Idealizm niemiecki: część 2. Georg Wilhelm Friedrich Hegel](#)
- [Idealizm niemiecki: część 3. Problemy i wyzwania](#)
- [Idealizm niemiecki: część 4. Idealizm subiektywny, obiektywny i absolutny](#)

Recepcja

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1FbLNi2e>

Nagranie dźwiękowe lekcji pod tytułem *Co jest największym wkładem Hegla w rozwój myśli filozoficznej?*

Georg Wilhelm Friedrich Hegel był najbardziej wpływowym filozofem pierwszej połowy XIX w. W drugiej połowie XIX stulecia, szczególnie w Niemczech, nastąpiło radykalne zerwanie z jego filozofią i powrót do kantyzmu. Następnie, na przełomie XIX i XX w., różne wątki jego filozofii na nowo stawały się źródłem inspiracji. Oddziaływanie heglizmu było bardzo różnorodne:

Caspar David Friedrich, *Dwaj mężczyźni kontemplujący księżyc*, 1819-20

Koncepcja **ducha ewoluującego przez dzieje** szczególnie silnie wpłynęła na literaturę romantyczną.

2

Dla filozofii owocny okazał się przede wszystkim **całościowy obraz rzeczywistości** zawarty w systemie Hegla, dający możliwość zrozumienia świata w każdym najdrobniejszym szczególe.

3

W obszarze filozofii człowieka inspirująca okazała się **koncepcja chytrności rozumu** dziejowego, zakładająca, że motywy, które, jak nam się zdaje, kierują naszymi czynami, w rzeczywistości nie są nam do końca znane. Myśl tę, jakkolwiek przetworzoną, znajdujemy później u Nietzschego, Marksa i Freuda.

4

Józef Brandt, *Walka o sztandar turecki*, 1905

licencja: domena publiczna, Wikimedia Commons

Bardzo pobudzający okazał się też **historycyzm** Hegla, polegający na doszukiwaniu się w dziejach prawidłowości oraz na przyjęciu

określonej perspektywy badawczej, eksponującej znaczenie procesów historycznych w kształtowaniu się zjawisk społecznych, politycznych i filozofii. Koncepcje niemieckiego filozofa zainspirowały m.in. Karola Marksa, który z nimi dyskutował i twórczo je przekształcał w duchu filozofii materialistycznej. Echem poglądów Hegla na racjonalny charakter procesów historycznych jest w literaturze fantastycznej słynny cykl Isaaca Asimova *Fundacja*.

5

Inspirująca okazała się także **idea końca historii**. Przeszło sto lat po Heglu nawiązał do niej Oswald Spengler w jednej z najgłośniejszych wówczas książek *Zmierzch Zachodu*. Idea ta była również obecna w dziele francuskiego filozofa Alexandre'a Kojève (1902–1968) – dowodził on, że Hegłowska diagnoza końca historii była trafna, bo od tamtych czasów w filozofii, sztuce, polityce, kulturze faktycznie nie powstało zasadniczo nic nowego. Współczesna kultura stoi pod znakiem konsumpcji i kontestacji i nic istotnego już się nie może wydarzyć. Obecnie nawiązuje do tej koncepcji wybitny amerykański filozof Francis Fukuyama, autor *Końca historii i Ostatniego człowieka*.

6

W myśli politycznej nawiązywano natomiast do Hegłowskiej **koncepcji alienacji** i analizy relacji między panem a niewolnikiem. Takie nawiązania znajdujemy m.in. u Karola Marksa, Herberta Marcuse'a i Alexandre'a Kojève.

Hegel wywarł silny wpływ na wielu polskich filozofów, w szczególności na Józefa Marię Hoene-Wrońskiego (1776–1853; twórcę idei mesjanizmu), Bronisława Trentowskiego (1808–1869; uważanego niekiedy za ogniwo pośredniczące między teorią Hegla a teorią Marksa), Karola Libelta (1807–1875) oraz Augusta Cieszkowskiego (1814–1894).

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Hegel jako jedyny spośród XIX-wiecznych idealistów niemieckich doczekał się – i to jeszcze za życia – własnej szkoły filozoficznej. Jego zwolennicy podzielili się szybko na tzw. **prawicę heglowską** („szkołę staroheglowską”) i **lewicę heglowską** („szkołę młodoheglowską”). Prawica kładła nacisk na zgodność myśli Hegla z tradycją chrześcijańską. Szybko jednak straciła na znaczeniu. Lewica, której wpływ był bardzo rozległy, widziała w heglizmie system **panteistyczny** i interpretowała go w kategoriach **ateistycznych** i **materialistycznych**.

Jeśli chodzi o literaturę polską, to Heglem inspirowali się w szczególności **mesjaniści** i **romantycy** tacy jak Adam Mickiewicz – słuchacz berlińskich wykładów Hegla, Juliusz Słowacki czy Ignacy Krasicki. Inspiracje Heglem znajdujemy także u Cypriana Norwida i Czesława Miłosza, który opisując w *Zniewolonym umyśle* fascynację polskich intelektualistów stalinowską doktryną, użył słynnego później określenia „ukąszenie heglowskie”. Z kolei opowieść XVII o pilocie Pirxie Stanisława Lema obrazuje ideę **alienacji** – Pirx trafia na planetę, która wskutek nadmiernego nawadniania znalazła się w całości pod wodą (alienacja polega tu na tym, że program nawadniania, stanowiący wyjściowo środek do celu, a więc do nawodnienia pustynnej początkowo planety, stał się celem samym w sobie).

Dyskusja

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1FbLNi2e>

Nagranie dźwiękowe lekcji pod tytułem *Hegel – dyskusja*.

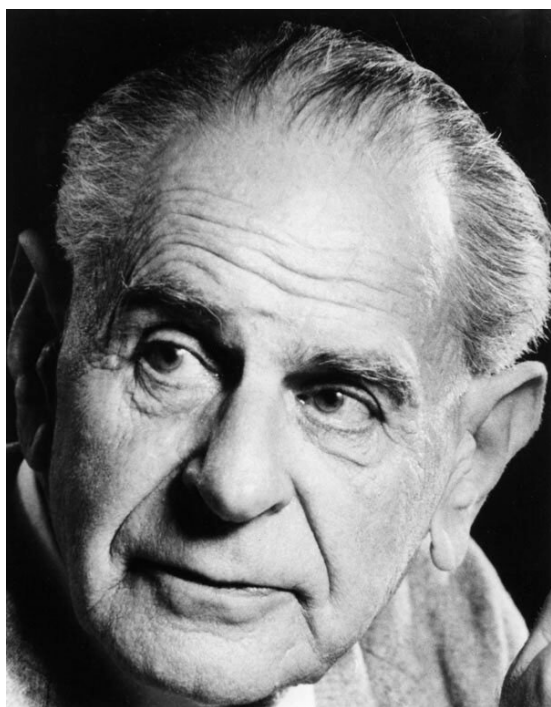
System Hegla wkrótce po śmierci filozofa spotkał się z narastającą falą krytyki. Heglowi przede wszystkim zarzucano, że nagina fakty do swojej teorii, a ta rażąco się kłóci ze zdrowym rozsądkiem. Już w pracy doktorskiej Hegel dowodził **a priori** tez astronomicznych, które jeszcze w tym samym roku zostały **empirycznie** obalone. Na uwagę, że przyroda nie potwierdza jego poglądów, odpowiedział oczywiście: *Tym gorzej dla przyrody*.

Arthur Schopenhauer krytykował Hegła i innych idealistów za oderwanie od rzeczywistości, **Stendhal**, wybitny francuski pisarz, napisał o systemach **idealistycznych**, że *są jedynie ciemną i lichą napisaną poezją*. **Marks** stwierdził, że wprowadzić rozumowanie Hegła jest formalnie poprawne, ale postawił on wszystko na głowie, założył mianowicie, że to, co materialne, jest skutkiem aktywności **ducha**, podczas gdy jest dokładnie na odwrót. Począwszy od **Sørena Kierkegaarda**, radykalnym krytykami wszystkich idealistów niemieckich byli też egzystencjaliści. Twierdzili, że nie można przedkładać tego, co ogólne, nad to, co szczegółowe – przedmiotem namysłu filozoficznego powinna być jednostka. Tymczasem system Hegła całkowicie zepchnął jednostkę na margines w imię wyższej dziejowej prawdy – dla egzystencjalistów każda jednostka jest nieskończenie ważna: tylko w jej niepowtarzalności ujawnia się prawda. Innym częstym przedmiotem krytyki była, rzecz jasna, wizja końca historii: zgodnie z tą koncepcją nic zasadniczo nowego nie mogło się już po Heglu wydarzyć. Takie założenie, zdaniem większości komentatorów, jest sprzeczne z faktami. No, ale już chyba wiemy, co Hegel by na to powiedział.

Portret Arthura Schopenhauera (1788–1860)

Źródło: Ludwig Sigismund Ruhl, Wikimedia Commons, domena publiczna.

Karl Popper (1902–1994)

Źródło: The London School of Economics and Political Science, Wikimedia Commons, domena publiczna.

Przeciw Hegłowi wysuwano także poważniejsze zarzuty. **Karl Raimund Popper** zalicza go w swych pracach do grona wrogów społeczeństwa liberalnego, dowodząc, że logika Hegłowska, przekształcona w **dialektykę** marksistowską, usprawiedliwia totalitaryzm i przemoc – chodzi tu o usprawiedliwianie zła w imię wyższej idei. Hegel mówił: *Wielki człowiek musi zdeptać na swej drodze niejedną niewinny kwiat i niejedną rzecz zburzyć*. George Orwell w słynnym *Roku 1984* pokazuje skrajne konsekwencje tego typu myślenia – w jednej ze scen brutalnie przekonuje się bohatera, że ważne jest nie to, co się widzi, ale to, co ma się widzieć

zgodnie z wolą władzy, która reprezentuje

prawdę i **konieczność** historyczną.

Wszelka pokrętna dialektyka, która dowodzi, że czarne jest białe, która kwestionuje oczywistości, a sama nie pozwala się zakwestionować, bo zawsze ma w zanadrzu jakąś sprytną ripostę, jest współcześnie odnoszona do heglizmu.

Słownik

alienacja

(łac. *alienus, alienum* – obcy, cudzy), proces, w którym pewne wytwory działalności ludzkiej odrywają się od swych twórców i podporządkowują ich sobie

aprioryzm

(łac. *a priori*), określa źródło uzyskania danego sądu lub tezy; źródło to jest niezależne od doświadczenia i nie odwołuje się do niego

ateizm

(gr. *a* – nie, *theós* – Bóg), filozoficzne poglądy teoretyczne lub postawy praktyczne, negujące istnienie Boga

chytrość rozumu

według Hegla rozum pozwala przedmiotom oddziaływać na siebie według ich natury; sam jednak, bezpośrednio do tego procesu nie wnikając, doprowadza do tego, by w procesie tym zrealizowany był założony cel; tak samo rozwija się rzeczywistość historyczna: Bóg pozwala realizować własne namiętności ludziom, którzy nieświadomie urzeczywistniają boży plan

dialektyka

(gr. *dialektike, dia-*, poprzez; *lego* – mówię, łączę, zbieram) to w tradycji sztuka dyskusowania, sposób dochodzenia do prawdy drogą dialogu, dyskusji, ścierania się racji; dla Hegla dialektyka oznaczała ruch myśli, która, przechodząc drogę od tezy przez antytezę do syntezy, ujawnia zarazem samą istotę pojmowania rzeczy

duch

w tradycji filozoficznej pojęcie ducha przeciwstawiano materii; Hegel uczynił ducha centralnym pojęciem swego systemu, ujmując dzieje kultury jako proces samopoznawania się ducha, który ostatecznie staje się bytem w sobie i dla siebie, tj. absolutem. Pojęcie to u Hegla otrzymało zatem społeczny i historyczny sens

empiryzm

(gr. *émpeiros* – doświadczony), filozoficzny kierunek w teorii poznania wywodzący poznanie ludzkie z doświadczenia zmysłowego, zewnętrznego lub wewnętrznego

idealizm

idealizm, (gr. *eidos* – to, co widziane, kształt) kierunek głoszący, że podstawową realnością są idee, natomiast świat materialny jest bytem wtórnym, pochodnym

konieczność

w ujęciu Hegla przemiany zachodzące w świecie są niezależne od woli, ich realizacja polega na urzeczywistnieniu się ducha drogą dialektyki

materializm

(łac. *materialis* – dotyczący materii) kierunek filozoficzny głoszący, że materia jest jedynym istniejącym bytem

panteizm

(gr. *pán* – wszystko, *theós* – Bóg), doktryna filozoficzna, według której Bóg jest tożsamy ze światem, rozumianym jako jedna całość bytowa

system filozoficzny

dla Hegla to coś więcej, niż uporządkowane przedstawienie wiedzy, jest to przedstawienie wszelkich relacji, jakie zachodzą pomiędzy pojęciami danej filozofii, będące rozwinięciem pojęcia podstawowego, podstawowej zasady

Audiobook

Polecenie 1

Zapoznaj się z poniższymi tekstami źródłowymi. Wymień słabe punkty filozofii Hegla według Karla Poppera.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/PjjcUDVzw>

Karl Popper

Społeczeństwo otwarte i jego wrogowie

Hegel i nowy trybalizm

Nowożytny totalitaryzm jest tylko epizodem w odwiecznym buncie przeciwko wolności i rozumowi. Od poprzednich epizodów różni się on nie tyle ideologią, co tym, że jego przywódcom udało się zrealizować jeden z najśmielszych snów przeszłości, mianowicie: z buntu przeciw wolności uczynili ruch masowy. (Jego masowości oczywiście nie należy przeceniać; inteligencja jest wreszcie tylko częścią ludności). Było to możliwe tylko dzięki załamaniu się w krajach europejskiego kontynentu innego masowego ruchu, socjaldemokracji i demokratycznej wersji marksizmu, które w umysłach robotników uosabiały idee wolności i równości. Kiedy stało się oczywiste, że ruch ten nie umiał się w 1914 r. ostro przeciwstawić wojnie; że nie poradzi sobie z zagrożeniem pokoju, przede wszystkim z bezrobociem i kryzysem ekonomicznym: i kiedy, w końcu, ruch ten bronił się bez przekonania przeciw agresji faszyzmu, wtedy wiara w wartość wolności i w możliwość równości została zachwiana i odwieczny bunt przeciwko wolności, nie przebierając w środkach, uzyskał poparcie mas.

Fakt, że faszyzm musiał przejąć część dziedzictwa marksizmu, wyjaśnia jedną „oryginalną” cechę faszystowskiej ideologii, w której różni się ona od tradycyjnej struktury buntu przeciw wolności. Mam tu na myśli to, że faszyzm nie odwoływał się do nadprzyrodzoności. Nie dlatego, że był ateistyczny lub pozbawiony elementów mistycznych czy religijnych. Rozpowszechnienie agnostycyzmu przez marksizm doprowadziło jednak do sytuacji, w której żaden manifest polityczny zabiegający o popularność wśród klasy robotniczej nie mógł wiązać się z jakimikolwiek tradycyjnie religijnymi formami. Dlatego właśnie faszyzm dodał do swej ideologii, przynajmniej we wczesnym stadium, mieszankę dziewiętnastowiecznego ewolucyjnego materializmu.

Przepis na faszystowską polewkę jest we wszystkich państwach taki sam: Hegel plus domieszka dziewiętnastowiecznego materializmu (przede wszystkim darwinizmu w nieco surowej formie, nadanej mu przez Haeckla). „Naukowy” element w rasizmie można

odnaleźć u Haeckla, który w 1900 r. zorganizował konkurs na temat: „Czego możemy się nauczyć od darwinizmu z punktu widzenia wewnętrznego i politycznego rozwoju państwa?” Pierwsza nagroda przypadła wielotomowemu rasistowskiemu dziełu Schallmeyera, który w ten sposób stał się dziadkiem biologii rasy. Jest rzeczą interesującą, jak bardzo ten materialistyczny rasizm, mimo zupełnie innego pochodzenia, przypomina naturalizm Platona. W obu przypadkach podstawową ideą jest to, że degeneracja, szczególnie klas wyższych, leży u Źródła upadku politycznego (czytaj: postępu społeczeństwa otwartego). Nowożytny mit Krwi i Ziemi ma swój dokładny odpowiednik w platońskim Micie o Zrodzonych z Ziemi. Niemniej jednak nie Hegel + Platon, lecz Hegel + Haeckel stanowi formułę współczesnego rasizmu. Jak zobaczymy, Marks zagapił heglowskiego „Ducha” przez materię oraz interes materialny i ekonomiczny. Podobnie rasizm podstawiał w miejsce heglowskiego „Ducha” coś materialnego, quasi—biologiczną koncepcję Krwi i Rasy. Zamiast „Ducha” Krew jest samorozwijającą się istotą; zamiast „Ducha” Krew jest panem świata i przejawia się na scenie historii; i zamiast „Ducha” Krew narodu wyznacza jego istotne przeznaczenie.

Przekształcenie heglizmu w rasizm, czyli Ducha w Krew, nie zmienia w sposób zasadniczy głównej tendencji heglizmu. Nadaje mu tylko odcień biologiczny i ewolucjonistyczny we współczesnym znaczeniu tego słowa. W rezultacie otrzymujemy materialistyczną, a zarazem mistyczną religię o samorozwijającej się istocie biologicznej, bardzo podobną do religii ewolucji twórczej (której głosicielem był heglista Bergson), religię, którą Shaw scharakteryzował bardziej proroczo niż głęboko jako „wiarę, która czyni zadość pierwszemu warunkowi wszystkich religii, jakie kiedykolwiek oddziaływały na ludzkość: mianowicie, że musi być... metabiologią”. Istotnie, ta nowa religia rasizmu zawiera metaskładnik i biologiczny składnik, czyli innymi słowy heglowską mistyczną metafizykę i materialistyczną biologię Haeckla.

Źródło: *Spółeczeństwo otwarte i jego wrogowie*, t. 2, oprac. Chmielewski A., tłum. Kaherska H.

Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/PjjcUDVzw>

Karl Popper

Spółeczeństwo otwarte i jego wrogowie

Hegel i nowy trybalizm

Dla współczesnych doktryn totalitarnych państwo nie jest celem najwyższym. Jest nim raczej Krew, Naród i Rasa. Wyższe rasy posiadają moc tworzenia państwa. Najwyższym celem rasy lub narodu jest stworzenie potężnego państwa, które może służyć jako mocne narzędzie dla samozachowania. Ta nauka (jeśli podstawia się Krew w miejsce Ducha)

wywodzi się od Hegla, który pisał: „W istnieniu narodu podstawowym celem jest stać się państwem i zachować się jako takie. Naród, który nie przeformował sam siebie w państwo — sam naród — nie ma, ściśle mówiąc, historii, jak narody, które istniały w stanie dzikości. To, co zdarza się narodowi... ma podstawowe znaczenie w stosunku do państwa”. Tak utworzone państwo musi być totalitarne, to znaczy musi przenikać i kontrolować całe życie ludzi i wszystkie ich czynności: „Państwo jest w ten sposób podstawą i ośrodkiem wszystkich konkretnych elementów ludzkiego życia: sztuki, prawa, moralności, religii i nauki... Substancją, która... istnieje w takiej konkretnej rzeczywistości, która jest państwem, jest Duch narodu jako taki. Rzeczywiste państwo jest ożywione tym Duchem we wszystkich swych poszczególnych sprawach, w swoich wojnach, instytucjach itd.”. Ponieważ państwo musi być silne, musi zwalczać siłę innych państw. Musi umacniać się na Scenie Historii, dowodzić swej szczególnej istoty, czyli Ducha, i swego „ściśle określonego” narodowego charakteru przez swe historyczne czyny i ostatecznie uzyskać dominację nad światem. Oto zarys tego historycystycznego esencjalizmu we własnych słowach: „istotą Ducha jest aktywność; ona aktualizuje jego potencjalność i czyni samą siebie swoim własnym czynem, swoim własnym dziełem... Tak samo jest z Duchem Narodu; to Duch ściśle określił cechy, które istnieją i mają przetrwać... w wydarzeniach i przejściach, które tworzą jego historię. To, czym dany naród aktualnie jest, jest Jego dziełem. Narody są tym, czym jego czyny... Naród jest moralny, cnotliwy, silny, tak długo, jak długo jest zaangażowany w realizację swych wielkich celów... Konstytucje, dzięki którym narody historyczne osiągnęły swój punkt kulminacyjny, są im właściwe... Dlatego od politycznych instytucji starożytnych Narodów o Światowym Znaczeniu niczego nie można się nauczyć... Każdy poszczególny geniusz narodowy musi być traktowany jako Jedyne Indywidualium w procesie historii powszechnej”. Duch lub narodowy geniusz musi ostatecznie dowieść sam siebie w zdominowaniu świata: „Samoświadomość poszczególnego narodu... jest obiektywną aktualnością, w którą duch czasu inwestuje swą Wolę. Do tej absolutnej woli inne poszczególne narodowe duchy nie mają praw: ten naród dominuje nad światem...”.

Hegel nie tylko rozwinął historyczną i totalitarną teorię nacjonalizmu, ale i jasno przewidział jego psychologiczne możliwości. Widział, że nacjonalizm odpowiada potrzebie i pragnieniu ludzi, by znaleźć i poznać właściwe im miejsce na świecie oraz by należeć do silnej zbiorowości. Przy okazji ujawnia godną uwagi cechę niemieckiego nacjonalizmu, to znaczy jego silnie rozwinięte poczucie niższości (używając nowoczesnej terminologii), a szczególnie w stosunku do Anglii. Swym nacjonalizmem i trybalizmem świadomie apeluje do tych uczuć, które opisałem [...] jako „ciężar cywilizacji”: „Każdy Anglik — pisze Hegel — powie: My opanowaliśmy oceany, w naszych rękach jest handel światowy; do nas należą Wschodnie Indie i ich bogactwa... Stosunek jednostki ludzkiej do tego Ducha jest... że on... umożliwia jej znalezienie ostatecznego miejsca w świecie — bycie czymś. Ponieważ

znajduje ona w ... narodzie, do którego należy, już ustalony, mocny świat... w który się wtopiła. W tej pracy, a tym samym jej świecie, Duch narodu cieszy się istnieniem i znajduje w nim satysfakcję”.

Źródło: *Spółeczeństwo otwarte i jego wrogowie*, t. 2, oprac. Chmielewski A., tłum. Kaherska H.

Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Słabe punkty filozofii Hegla:

Polecenie 2

Które teorie Hegla spotkały się z największą krytyką Karla Poppera i dlaczego?

Polecenie 3

Na podstawie zdobytych wiadomości dokonaj samodzielnej oceny teorii Hegla. Wypowiedź uzasadnij.

Okiem eksperta

Polecenie 1

Wysłuchaj nagrania i wyjaśnij, dlaczego zdaniem Hegla historia nie może nas niczego nauczyć.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/PjjcUDVzw>

„Z filozofią na Ty”

prof. Jacek Migasiński: Hegel, chociaż mówi się o nim, że był wielkim racjonalistą, bo uważał, że rozwój rzeczywistości nie tylko dziejów, ale rzeczywistości przyrodniczej nawet – wiedzie ku coraz większej racjonalizacji wszystkiego, to mimo to, uważał bardzo rozsądnie i głęboko, że głównym motywem popychającym ludzi do działania są namiętności. I wobec tego jeśli chodzi o tak zwane wybitne jednostki historyczne, to kierują nimi, wedle Hegla, egoistyczne namiętności. Oni dążą do własnych interesów i własnej wielkości i jak – cytując prawie Hegla, powiem teraz za nim – bohater historii musi na swej drodze zdeptać niejedną niewinny kwiat, by zrealizować to, co rozumne w dziejach, to jednak taka wizja skłania ku pesymizmowi.

Artur Wolski: Gdyby dziś żył Hegel, myślę, że byłoby mu bardzo przykro, bo ludzie faktycznie nie chcą wyciągać wniosków z historii. Ciekawe, dlaczego, panie profesorze? Czy to z głupoty, może z arogancji, a może dlatego, że historii nie traktuje się serio, jako nauczycielki życia? Co pan o tym sądzi?

prof. JM: Ja myślę, że to zdanie Hegla, że historia nie jest jednak „nauczycielką życia”, zawiera w sobie dużo prawdy i jest dosyć głębokie. Z tego względu, że jeśli w historii ma chodzić o realizację jakichś nowych stanów rzeczy, to nigdy ich nie można do końca przewidzieć. A zatem zawsze, spoglądając na historię, będziemy dopiero mądrzejsi co do przeszłości, ale nigdy co do teraźniejszości i przyszłości. Przyszłość jest nigdy nieprzewidywalna, zawsze jest nowością, zawsze jest pewnym zaskoczeniem. To właśnie Hegel też podkreślał.

AW: Panie profesorze, w wykładach Hegla w Berlinie uczestniczył Adam Mickiewicz, heglizmem interesował się również Juliusz Słowacki, Zygmunt Krasiński, echa idei Hegla odnajdziemy również w twórczości Cypriana Kamila Norwida. Co dla wielkich romantyków było interesującego w jego myśli filozoficznej, że tak lgnęli i chodzili na jego wykłady?

prof. JM: Myślę, że dwa elementy. Jeden to docenienie przez Hegla sztuki. To był element, który wprowadził już jego wielki poprzednik, czyli Schelling. Ale Schelling nie rozbudował jednak systemu filozoficznego do takich rozmiarów jak Hegel. Natomiast sztuka na pewno przez Hegla była doceniana, jako element, w którym ludzka świadomość dochodzi do zrozumienia samej siebie i swego miejsca w historii. To jedna sprawa. A druga sprawa to właśnie historyzm, który przenika całą myśl Hegla, czyli przekonanie, że istotą rzeczywistości jest rozwój – dynamiczny, a nie stan stały.

AW: Czy współczesny Polak w Heglu znajdzie coś ważnego dla siebie?

prof. JM: Polak i Europejczyk może znaleźć w myśli Hegla właśnie pogląd na dynamiczną strukturę rzeczywistości, na to, że nic nie stoi w postaci zastygłej, że rzeczywistość się nieustannie zmienia i to w dodatku przez konflikty. Hegel bardzo podkreślał rolę konfliktu i wojny nawet w relacjach między narodami.

AW: Czyli to, co mamy dzisiaj...

prof. JM: Tak, rzeczywistość, którą obserwujemy. Żeby zrozumieć rzeczywistość współczesną, myślę, trzeba czytać Hegla.

AW: Świat jest dynamiczny, rozwija się w ogromnym tempie, rozwija się właśnie poprzez konflikty, poprzez działania wojenne, których, chociaż tyle mówimy o pokoju, jest jednak na świecie bardzo wiele. Niektóre tak zapętlone, że nie jesteśmy w stanie sobie z tym poradzić, czyli właściwie bardzo dużo rzeczy jest dalej aktualnych.

prof. JM: Oczywiście. Natura rzeczywistości jest płynna, zdaniem Hegla i dlatego, żeby ją uchwycić właściwie, trzeba również płynnych pojęć, jak to on mówił. Więc sposób uprawiania filozofii współczesnej też może skorzystać wiele na zdaniach Hegla.

AW: Tak sobie myślę, panie profesorze, że dziś feministki nie zostawiłyby na Heglu suchej nitki. Co pan myśli o tym?

prof. JM: Miałyby rację, ale z dzisiejszej perspektywy. Natomiast trzeba pamiętać, o jakim okresie mówimy.

AW: I jaka była pozycja kobiety wtedy...

prof. JM: Oczywiście. Kobiety – Hegel mówi słusznie – nie wiadomo skąd miały zdobywać wykształcenie, bo przecież wyższe studia nie były otwarte dla kobiet.

AW: ... one tylko uczyły się gdzieś na pensjach, właściwie dobrego wychowania uczyły się...

prof. JM: Tak, dopiero pensje się rozpoczynały w tym czasie...

AW: ... gry na fortepianie, w dobrych domach, żeby mówiły po francusku i to wszystko.

prof. JM: Tak, to wszystko...

AW: Podstawową kategorią filozofii Hegla jest „duch”. Podobno, to bardzo złożona figura myślowa, tak mówią studenci filozofii, ale również ci, którzy są może niezbyt wprawieni w czytaniu rozpraw filozoficznych. A tak naprawdę, o co chodzi? Czy dziś ta wiedza do czegoś może się przydać? Podobno można to bardzo prosto wyjaśnić.

prof. JM: Oczywiście. „Duch” w tekstach Hegla to nie jest oczywiście postać w prześcieradle, która straszy nas w nocy, tylko jest to pojęcie, które opisuje właściwie kulturę ludzką. Ten duch przejawia się w trzech postaciach, tzw. ducha subiektywnego, czyli, powiedzmy, indywidualnego rozwoju świadomości każdego człowieka, od najbardziej prymitywnych form świadomości do najbardziej indywidualnie rozwiniętych...

AW: Czyli taki mój duch...

prof. JM: ... tak, prywatny jak gdyby ... poprzez sferę tzw. ducha obiektywnego, czyli poprzez rozwój instytucji moralności, prawa, rodziny itd., aż po tzw. ducha absolutnego, na którego składają się wedle Hegla trzy dziedziny, znowu hierarchicznie uszeregowane: sztuka, religia i filozofia.

AW: No dobrze, a o Bogu zapomniał?

prof. JM: No właśnie. Słowo „Bóg” bądź „Opatrzność” bardzo często pada w tekstach Hegla i oczywiście są dopuszczalne dwie interpretacje całej filozofii Hegla: bądź jako teologizująca, która pod tego ducha ostatecznie absolutnego podkłada Boga po prostu –ale to jest interpretacja zbyt, moim zdaniem, upraszczając – bądź taka interpretacja laicyzująca Hegla i pokazująca, że duch to nie jest nic innego jak zbiorowa świadomość ludzi, przeobrażająca się w instytucję kultury.

AW: Panie profesorze, a czy to rozumienie ducha według Hegla, które był nam pan uprzejmie wyjaśnić, jakoś dzisiaj nam może się w ogóle przydać?

prof. JM: No pewnie tak, bo jednak chociaż Hegel był daleki od moralizatorstwa, to pokazywał jaką rolę w życiu społecznym i w szczęściu człowieka, indywidualnym szczęściu, odgrywa zjednoczenie indywidualnych postaw etycznych z moralnością społeczną, moralnością zbiorową.

AW: Czyli taki wzorzec pewnego autorytetu.

prof. JM: Oczywiście.

AW: Panie profesorze, mamy przeszło dwadzieścia pięć lat po transformacji ustrojowej, czyli pewnych zmian[ach]. Czy tu jakieś pierwiastki Hegla też znajdziemy, w tym, co się działo? Może tak przypadkiem jakoś to się samo zrobiło?

prof. JM: Nie, nie, nic się samo nie robi. Jak Hegel mówi: „Sowa Minerwy wylatuje wraz z zapadającym zmierzchem”, czyli mądrość i zrozumienie tego, co się dzieje, osiągamy dopiero, kiedy ten proces się zakończy. Tak że możemy dokładnie tak zinterpretować. Kiedy powstawała „Solidarność”, był to spontaniczny ruch społeczny obejmujący większą część polskiego społeczeństwa. Każdy z członków tego społeczeństwa nie zdawał sobie przecież sprawy, w czym uczestniczy, tylko dążył do realizacji swoich aspiracji, swoich wartości, a skończyło się przemianą ustrojową i zmianami w Europie całej.

AW: To gdzie tu Hegel?

prof. JM: Hegel to opisuje, nie jako biograf jakiegoś konkretnego wydarzenia, ale jako metodolog.

AW: Panie profesorze, podsumowując naszą rozmowę, co z filozofii Hegla warto zapamiętać i przysposobić do współczesności, aby dziś żyło nam się mądrzej, może lepiej?

prof. JM: Myślę, że tę dynamikę myślenia, bo ona jest potrzebna w dzisiejszych czasach i ona pomoże chyba zinterpretować i zrozumieć to, co się dzieje współcześnie...

AW: Czyli nie siedzmy skostniałi w swoich miejscach, dołkach, z których dwadzieścia, trzydzieści lat temu weszliśmy, tylko patrzymy, obserwujemy świat, bo on się zmienia, i starajmy się te zmiany wmontowywać w nasze życie, tak, żebyśmy się rozwijali? Dobrze rozumiem?

prof. JM: Tak, i jednocześnie: żeby nasze myślenie o rzeczywistości nie było skostniałe. Żebyśmy potrafili, jak to on zresztą mówił często, uczynić nasze pojęcia płynnymi. To

jest trudne oczywiście, bo mamy skłonność do tego, żeby szufladkować rzeczywistość, kawałkować ją...

AW: Wsadzać w standardy...

prof. JM: W standardy, schematy. A myślenie w kategoriach płynnych jest czymś niesłychanie trudnym, właściwym poecie właściwie, a nie filozofowi, i do tego Hegel zachęca.

Georg Wilhelm Hegel - audycja Artura Wolskiego z cyklu "Z filozofią na Ty".

Źródło: www.polskieradio.pl, tylko do użytku edukacyjnego.

Ćwiczenie 1

Dlaczego poeci romantyczni byli oczarowani myślą filozoficzną Hegla? Zaznacz właściwe fragmenty zdań.

Hegel traktował sztukę jako dziedzinę, w której ☐ świadomość ☐
☐ humanistyczny idealizm ☐ dochodzi do zrozumienia ☐ samej siebie ☐
☐ najgłębszego znaczenia ukrytego w pięknie ☐ . Uważał też, że w sztuce przejawia się
☐ ostateczna forma ducha subiektywnego ☐ historycyzm ☐ . Był przekonany, że
☐ istota rzeczywistości ☐ dialektyka ☐ ukazuje w niej, jak nigdzie indziej, swój
☐ dynamiczny rozwój ☐ ostateczny rozwój ☐ .

Ćwiczenie 2

Podstawową kategorią filozofii Hegla jest duch. Połącz pary tak, żeby właściwie przedstawiały działania trzech rodzajów form ducha.

duch absolutny

konstituowanie się tożsamości poprzez sztukę, religię i filozofię

duch subiektywny

rozwój świadomości człowieka

duch obiektywny

kształtowanie świata zewnętrznego poprzez tworzenie instytucji moralności, prawa, etyki

Ćwiczenie 3

Hegel napisał we wstępie do *Zasad filozofii prawa*: *Sowa Minerwy wylatuje dopiero z zapadającym zmierzchem*. Co oznaczają te słowa? Zaznacz poprawne odpowiedzi.

☐

Największą rolę w życiu społecznym i indywidualnym szczęściu odgrywa zjednoczenie indywidualnych postaw etycznych i społecznych ze świadomością zbiorową.

☐

Jest to przykład fałszywej tezy, że o zmierzchu sowa Minerwy (symbol mądrości w Atenach) odleci. Czasami jednak, gdy nastają mroczne czasy, żadna z metaforycznych sów ani drgnie.

☐

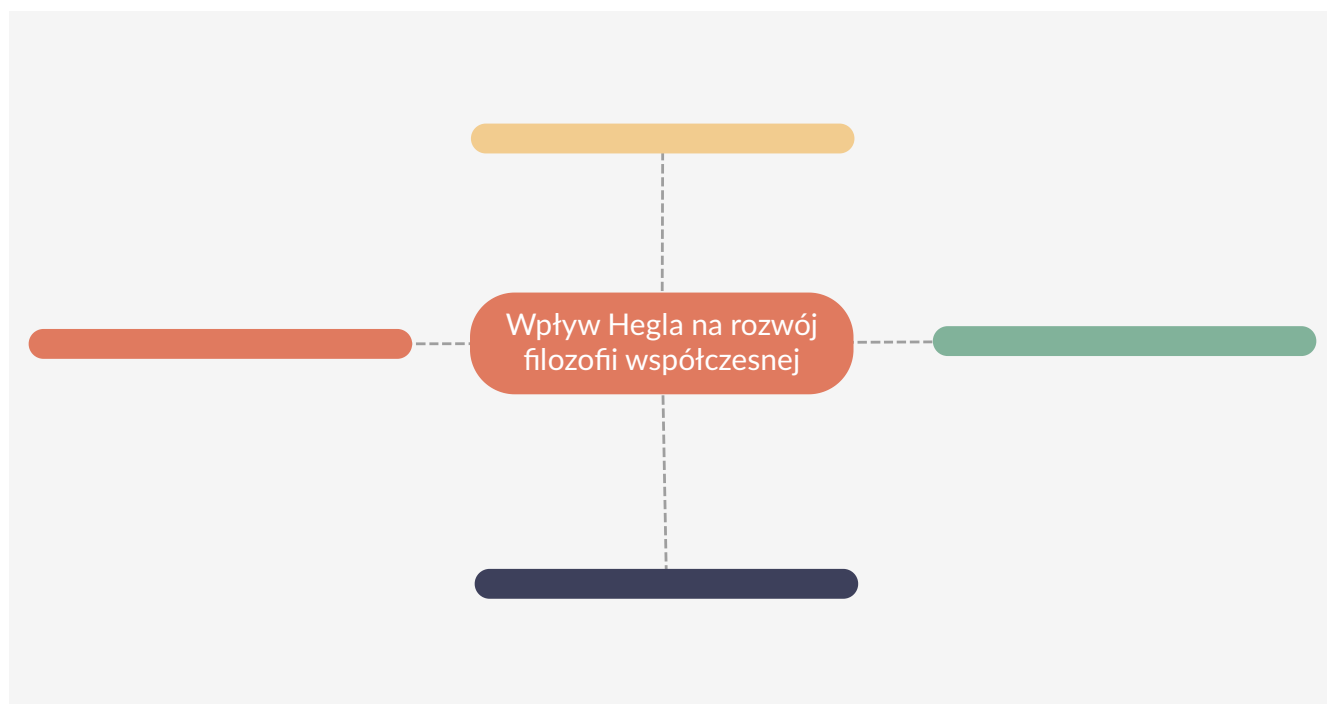
Nie jest trudno wyjaśnić coś *post factum*, natomiast nie da się przewidzieć niczego z natury rzeczy.

☐

Proces możemy zrozumieć dopiero wtedy, gdy się zakończy.

Polecenie 2

Przedstaw w mapie myśli, jaki wpływ na rozwój filozofii współczesnej wywarł Hegel.

Polecenie 3

Wytłumacz, na czym polega dynamika myślenia, której orędownikiem był Hegel.

Praca domowa

Napisz esej na temat: W jaki sposób możemy odczytywać myśl Hegla dzisiaj?

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Maćkowska

Przedmiot: Filozofia

Temat: Idealizm niemiecki: część 9. Dyskusja wokół myśli Hegla

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Elementy historii filozofii.

7. Georg Wilhelm Friedrich Hegel. Uczeń:

- 1) objaśnia kluczowe tezy heglowskiej historiozofii;
- 2) wyjaśnia heglowską koncepcję wolności jako uświadomionej konieczności oraz koncepcję dziejów jako postępu w uświadomieniu wolności;
- 3) określa główne cechy niemieckiego idealizmu oraz wymienia jego ważniejszych przedstawicieli;
- 4) przedstawia na wybranym przykładzie wpływ heglizmu na polską filozofię romantyczną;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się.

Cele operacyjne (językiem ucznia):

- Poznasz recepcję filozofii Hegla i argumenty jego największych krytyków.
- Zastanowisz się, dlaczego system Hegla zepchnął na margines jednostkę.

- Spróbujesz odpowiedzieć na pytanie, jakie elementy filozofii Hegla miały wpływ na poglądy innych myślicieli społecznych.

Cele operacyjne. Uczeń:

- omawia recepcję filozofii Hegla i argumenty jego największych krytyków;
- wyjaśnia, dlaczego system Hegla zepchnął na margines jednostkę;
- dostrzega wpływ filozofii Hegla na poglądy innych myślicieli społecznych.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm;
- nauczanie wyprzedzające.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał: *Idealizm niemiecki: część 9. Dyskusja wokół myśli Hegla* ze wskazaniem na znajdujący się w nim tekst źródłowy. Uczniowie powinni tekst przeczytać i przygotować się do jego omówienia: przygotować wstępne informacje, które pozwolą umiejscowić tekst w kontekście biograficznym oraz historyczno-filozoficznym.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel loguje się na platformie i, na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika, wyświetla stronę tytułową e-materiału. Następnie prosi wybraną osobę o odczytanie tematu lekcji oraz celów. Wspólne ustalenie kryteriów sukcesu.
2. **Dyskusja wprowadzająca.** Za pomocą raportu dostępnego w panelu użytkownika nauczyciel sprawdza przygotowanie uczniów do lekcji. Następnie inicjuje rozmowę kierowaną na podstawie pytań zawartych we wprowadzeniu.
3. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji: Oddziaływanie heglizmu w filozofii.

Faza realizacyjna:

1. **Praca z tekstem.** Uczniowie przystępują do cichego czytania tekstu e-materiału. Indywidualnie zapoznają się z treścią w sekcji „Przeczytaj” i zapisują w zeszycie minimum pięć pytań do tekstu. Uwaga: każde z pytań musi rozpoczynać się od słowa „dlaczego”. Następnie zadają swoje pytania dowolnie wybranej osobie z klasy i odpowiadają na nie. Nauczyciel może wybrać jedno z pytań do zadania domowego.
2. **Praca z multimedium.** Uczniowie uruchamiają na tabletach lub komputerach materiał z sekcji „Audiobook”, a następnie odczytują polecenie: *Wymień słabe punkty filozofii Hegla według Karla Poppera*. Pracują w parach, analizując treść zadania, dyskutując i zapisując wnioski. Wybrane grupy omawiają swoje rozwiązanie i spostrzeżenia na forum klasy.
3. **Praca z drugim multimedium.** Uczniowie zapoznają się z materiałem w sekcji „Audiobook”. Każdy uczeń pracuje indywidualnie, samodzielnie przygotowując odpowiedzi do polecenia 1. Po wyznaczonym przez nauczyciela czasie wybrani lub chętni uczniowie odczytują swoje propozycje. Nauczyciel komentuje rozwiązania uczniów.
4. **Mapa myśli.** Nauczyciel wyświetla uczestnikom zajęć polecenie nr 2. Uczniowie tym razem pracują w grupach. Ustalają wspólne stanowisko i wskazują wybraną odpowiedź, używając telefonów lub komputerów. Nauczyciel kontroluje wyniki pracy uczniów i prosi wybrane osoby o uzasadnienie swojej odpowiedzi.
5. Nauczyciel wybiera osobę, która odczytuje na forum treść ostatniego polecenia nr 3. Uczeń, prowadząc na forum analizę problemu, podaje swoją propozycję rozwiązania. Nauczyciel zachęca do dyskusji pozostałych uczniów, jeśli jest to konieczne, naprowadza na prawidłowe rozwiązanie.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel zawiesza na tablicy dwa plakaty z narysowanym koszem i walizką. Rozdaje uczniom po dwie karteczki samoprzylepne. Prosi, aby uczniowie zapisali na jednej z nich przemyślenia, które zabiorą ze sobą po zajęciach; na drugiej to, czego nie akceptują. Jedna osoba odczytuje zapisy przy walizce i koszu.
2. Wszyscy uczniowie podsumowują zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Znajdź tekst opozycyjny, przedstawiający inny punkt widzenia w stosunku do omawianego na lekcji.
2. Napisz referat na temat: *W jaki sposób możemy odczytywać myśl Hegła dzisiaj?*

Materiały pomocnicze:

- Taraszkiewicz M., *Trendy - uczenie w XXI wieku*, „Internetowy Magazyn CODN” 1 (2005).
- Drozdowicz Z., *Czego powinni nauczyć się filozofowie i czego mogą oni nauczyć innych?*, w: „Filo-Sofija” 26(2014/3), s. 29–40.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Uczniowie mogą wykorzystać medium w sekcji „Audiobook” do przygotowania się do lekcji powtórkowej.